MIJLOACE „TERAPEUTICE“ ALE OMONIMIEI LA NIVEL DIALECTAL

Florina-Maria BĂCILĂ
(Universitatea de Vest din Timişoara)

În orice limbă aşa-numită naturală, două sau mai multe complexe sonore sunt asociate aceluiaşi sens (sinonimie) şi, invers, două sau mai multe sensuri total diferite unul de celălalt se pot asocia aceleiaşi forme (omonimie). Unele şcoli lingvistice i-au atribuit acesteia din urmă un loc esenţial printre factorii care determină şi guvernează evoluţia limbii în general şi a vocabularului în special. Astfel, este cunoscut faptul că reprezentanţii geografiei lingvistice (şcoala lui J. Gilliéron) considerau omonimia o adevărată „boală“ a limbii, un „accident“ cu caracter „patologic“, un factor distructiv, care duce la dispariţia cuvintelor. Din cauza complexului sonor identic a două lexeme distincte net ca sens, s-a afirmat, nu o dată, că omonimele care intră în „coliziune“ creează confuzii în comunicare, periclitând receptarea corectă şi completă a unui mesaj. În aceste condiţii — susţin reprezentanţii geografiei lingvistice — limba adoptă veritabile „măsuri profilactice“, de fapt, soluţii, alternative la care se recurge pentru a preveni cazurile „patologice“ de omonimie intolerabilă[1].

E adevărat că româna literară apelează la asemenea mijloace „terapeutice“ (de natură lingvistică sau extralingvistică)[2], însă, pe de altă parte, nu trebuie

[1] Pentru toate aceste aspecte, vezi J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion, 1921.
[2] Am dezbătut, parţial, această problemă în studiul nostru, *Omonimia între sincronie şi diacronie*, în AUT, XXXIX (2001), p. 117-134.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

ignorat faptul că omonimia are consecinţe şi la nivelul *graiurilor populare*, majoritatea formelor omofone reprezentând rezultatul unor schimbări fonetice. Pentru înlăturarea fenomenului, limba întrebuinţează diferite procedee, cel mai adesea o nouă transformare fonetică în structura cuvintelor.

Astfel, în stabilirea opoziţiilor morfologice, un rol extrem de important îl deţine *caracterul dur sau moale al anumitor consoane* (mai ales în poziţie finală). În unele graiuri româneşti, singularul se diferenţiază de plural şi persoana I de persoana a II-a la indicativul prezent prin opoziţia „consoană nepalatalizată / consoană palatalizată“ (de exemplu, *ş*/*ë*)[3]. Şi în româna literară, deosebirea dintre singular şi plural, la substantivele şi la adjectivele masculine terminate în *ş* sau în *j*, şi dintre persoanele I şi a II-a ale indicativului prezent, la verbele terminate în aceleaşi consoane, se face prin opoziţia „consoană nediezată / consoană diezată“: *cocoş — cocoë*, *moş — moë*, (eu) *îngraş* — (tu) *îngraë*[4].

În mod similar, diferenţierea singularului de plural, la unele substantive şi adjective masculine, şi a persoanei I de persoana a II-a la indicativul prezent al verbelor este evidenţiată, în subdialectul muntean, tot prin opoziţia „consoană nediezată / consoană diezată“ (de tipul *lup — lup'*). Vorbind însă, de pildă, despre graiul bistriţean, vom observa că, în asemenea situaţii, avem de-a face cu opoziţia zero la singular şi la persoana I — /*ă*/, /*ğ*/, /*â*/ la plural şi la persoana a II-a: *lup — lup***ă**, *scump — scump***ă**, *scap — scap***ă**, *alb — alb***ğ**, *pom — pom***â** (forme care conţin un fonem în plus, spre deosebire de sudul ţării)[5]. Tot în Muntenia, -- şoptit în sufixele *-er-*, *-ar-*, *-(t)or-* a amuţit la singular, pentru a face posibilă distingerea acestuia de plural[6].

Să ne gândim însă şi la un alt fenomen fonetic dialectal: *iotacizarea* (schimbarea locului de articulare a unei consoane sub influenţa lui iot), care afectează morfologia graiurilor prin anularea opoziţiei consonantice a persoanelor I şi a II-a de la indicativul prezent al verbelor. Formele iotacizate,

---

[3] Vezi Valeriu Rusu, *Din morfonologia graiurilor olteneşti. Tendinţa spre diferenţiere şi analogie*, în FD, VI (1969), p. 147. Opoziţia palatalizat / nepalatalizat (*naş — naş-, îngraş — îngraş-*) reprezintă, astăzi, norma limbii literare. Această opoziţie a fost constituită sub presiunea sistemului morfologic, care reclama un mijloc de a deosebi diferite forme gramaticale, înlăturând neutralizarea opoziţiilor din graiurile de tip muntean, unde singularul este omofon cu pluralul, consoanele finale *ş* şi *j* rostindu-se muiat.

[4] Vezi Gr. Rusu, *Coexistenţa mai multor sisteme fonologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)*, în CL, II (1957), p. 131.

[5] Idem, *Schiţă a sistemului fonologic al graiului bistriţean*, în CL, IV (1959), nr. 1-2, p. 67.

[6] Vezi discuţia despre aceste sufixe în Marin Petrişor, *Graiurile bufenilor din Banat. III*, în LR, XVII (1968), nr. 4, p. 309.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

odinioară generale în toate dialectele limbii române, au fost înlocuite ulterior cu forme deiotacizate. Tendința de refacere a dentalelor, prin analogie cu acele forme ale paradigmei care păstrează consoana originară intactă sau cu formele similare ale altor verbe, este determinată de nevoia de a se realiza o opoziție bine marcată între persoanele I şi a II-a ale indicativului prezent şi deci de a fi evitată omonimia[7]. Totuşi, formele iotacizate se conservă până astăzi în unele arii dialectale dacoromâne.

Cauza pentru care graiurile româneşti, în afară de cel muntean, au inovat prin crearea formelor secundare de tipul *aud*, *scot* o reprezintă lipsa unei opoziții „consoană dură / consoană muiată“ la finală, pentru diferențierea persoanei a II-a de persoana I, la indicativul şi la conjunctivul prezent (eu *auz* / tu *auz*, eu *scoț* / tu *scoț*); ca şi la persoana I, *z* şi *ț* de la persoana a II-a sunt dure în aceste graiuri. În Muntenia, existând la finală opoziția *z*/*z'*, *ț*/*ț'*, inovația nu a fost necesară (eu *auz* / tu *auz'*, eu *scoț* / tu *scoț'*)[8]. Aşadar, persoanele I şi a II-a se deosebesc prin desinența *-i* a persoanei a II-a la verbele în *-ț* şi în *-z* în zonele în care aceste consoane pot avea şi timbru palatal (tolerează desinența --): (eu) *simț* / (tu) *simț-*, (eu) *trimiț* / (tu) *trimiț-*, (eu) *auz* / (tu) *auz-*.

Unele dintre graiurile care conservă formele iotacizate dispun de mijloace suplimentare de marcare a opoziției dintre persoanele I şi a II-a: desinența -° la persoana I sau alternanța vocalică a temei (*ă*/*e*, *ă*/*a*: eu *v***ă***z* / tu *v***e***z*, eu *îngr***ă***ş* / tu *îngr***e***ş* / tu *îngr***a***ş*), fapt ce reduce în mod considerabil aria în care aceste forme verbale sunt omofone.

Datorită dispariției lui iot, în urma articulării lui tot mai slabe, în graiurile din Banat şi din vestul Olteniei, toate cuvintele care înainte posedau grupul labială + iot + vocală s-au redus la grupul labială + vocală. În aceste arii, cuvintele respective au în componența lor cu un fonem mai puțin decât în unele graiuri din Muntenia şi din estul Olteniei şi decât în limba literară. În urma acestei evoluții fonetice, multe cuvinte au devenit omofone: în Banat şi în vestul Olteniei, forma [perİ] reprezintă atât persoana a II-a a indicativului prezent de la verbul *a pieri*, cât şi pluralul substantivului *păr*. Persoana a III-a a indicativului prezent de la verbul *a pieri* şi pluralul lui *pară* au aceeaşi formă, [pęre]; tot

[7] Vezi Rodica Orza, *Cu privire la iotacizarea verbelor în graiurile limbii române*, în CL, XXIV (1979), nr. 1, p. 75. E vorba mai ales de regiunile în care a avut loc afonizarea sau dispariția desinențelor -° la persoana I şi -- la persoana a II-a. În ariile care mențin desinența -° a persoanei I, distincția dintre cele două forme se realizează prin această desinență.
[8] Vezi Gr. Brîncuş, *Graiul din Oltenia*, în LR, XI (1962), nr. 3, p. 254.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

printr-o formă unică, [męre], sunt redate şi alte două cuvinte diferite: substantivul *miere* şi pluralul substantivului *măr*[9].

Dispariţia lui iot a determinat crearea unor serii de omonime. În unele graiuri din Banat, a avut loc o nouă transformare fonetică: depalatalizarea consoanei /*r*'/ în pluralul [pęre], [męre], ajungându-se, astfel, la formele [pęră] ([pi̯eră]), [męră] ([mi̯eră]). În urma acestei transformări, omonimiile de mai sus au fost înlăturate. Opoziţia dintre /*r*'/ (*r* cu timbru palatal + vocala anterioară *e*) şi /*r*/ (*r* dur, velarizator + mediala *ă*) a preluat funcţia distinctivă, deosebind formele [pęre], [męre] „piere“, „miere“ de formele [pęră], [męră] „pere“, „mere“[10].

În concluzie, pentru rezolvarea omonimiei, vorbitorii aplică diverse procedee, printre care şi anumite schimbări fonetice, cum este şi alternanţa vocalică, având rolul de a deosebi unele forme gramaticale. Prin neutralizarea funcţiei distinctive a finalei, „ponderea“ în distingerea omomorfelor trece asupra temei, amplificându-se, în felul acesta, importanţa alternanţelor fonetice *a*/*e*, *a*/*ă*, ca mărci morfologice diferenţiatoare[11].

În cazul în care delimitarea singularului de plural nu se poate face cu ajutorul alternanţelor, în tema substantivului se recurge la alte mijloace pentru a se evita omonimia datorată pronunţării dure a anumitor consoane. Pluralul în vocală este înlocuit, după modelul substantivelor masculine, de formele de plural în consoane; afonizarea vocalelor finale reprezintă, de altfel, o „trăsătură specifică (şi frecventă) a graiurilor româneşti de sud“[12]: *buză* / *buz*, *căsuţă* / *căsuţ*, *poliţă* / *poliţ* etc.

*

Vorbitorii care rostesc pretutindeni cu *s* şi cu *z* nu cunosc opoziţiile morfonologice *s*/*ş* (literar *ş*-) şi *z*/*j* (literar *j*-), aşa încât formele nearticulate de singular şi de plural ale substantivelor şi ale adjectivelor cu tema terminată în *s* şi în *z* se confundă: *urs*, *pas*, *obraz*, *cucuruz*, *fălos*, *frumos* (singular şi plural). În

[9] Vezi Gr. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 119-120.
[10] E posibil ca, în aceste situaţii, să avem de-a face cu păstrarea, în Banat, a formelor etimologice *pĭra, mela*, iar reflexul *ă* să reprezinte evoluţia normală a lui *a* latinesc de la formele de plural citate (cf. CDDE 1326, s.v. *păr* şi PEW 1264, s.v. *pară*; CDDE 1045 şi PEW 1023, s.v. *măr*; Vasile Frăţilă, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 26-27).
[11] Vezi, în acest sens, şi discuţia asupra substantivului *raţă* în Valeriu Rusu, *op. cit.*, p. 150.
[12] *Ibidem*, p. 152-153.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

aceste condiţii, şi formele de persoanele I şi a II-a singular ale indicativului prezent la verbele terminate în *s* şi în *s* < *ş* sunt omofone: (eu, tu) *ies*, (eu, tu) *cos*.

Dintre procedeele folosite pentru evitarea acestor omonimii, menţionăm: schimbările de gen (*obraz*, plural *obrază*; *cucuruz*, plural *cucuruză*); alternanţele fonetice (*tovarăs*, plural *tovares*); ataşarea unor elemente auxiliare proclitice sau enclitice. În stadiile în care coexistă ambele rostiri: *s* < *ş* şi *ş* = *ş*, cu cazuri de false regresii, se înregistrează şi inversiuni de număr şi de persoană: (un) *urş* / (doi) *urs*, (eu) *coş* / (tu) *cos*, care reprezintă fapte tipice de interacţiune între sisteme: sistemul fonologic determină crearea unor noi opoziţii morfonologice, care, la rândul lor, contribuie la modificarea sistemului fonologic. În general, opoziţiile de acest fel sunt destul de rare în vorbirea curentă, omonimia fiind înlăturată în diferite alte moduri[13].

*

În multe graiuri dacoromâne (şi în majoritatea celor aromâne), consoanele labializate se întâlnesc şi în poziţie finală, fapt cu repercusiuni în morfologia acestor graiuri. În ariile cu consoane bemolate finale, explozia şi constricţiunea lor este însoţită de rotunjirea buzelor, care dă consoanelor respective timbru labial (*u*)[14]. În aceste regiuni unde se rostesc consoanele finale rotunjite, *bemolarea* este fonologică, îndeplinind o importantă funcţie morfologică.

Dacă în graiurile în care labializarea la finală absolută a dispărut (ca şi în limba literară), formele de singular şi de plural ale unor substantive de tipul *arici*, *ochi*, *unchi*, *pui*, ale unor adjective precum *dibaci*, *stângaci* sau persoanele I şi a II-a la indicativul prezent al verbelor de conjugarea I cu radicalul terminat în /ќ/, /Ѓ/, /*y*/ fiind omofone, dimpotrivă, în graiurile cu consoane finale labializate, ele se deosebesc datorită opoziţiei „labializat / nelabializat“ (consoane labiopalatalizate finale la singular şi la persoana I / consoane palatalizate la plural şi la persoana a II-a), opoziţie foarte frecventă în aceste graiuri[15]. Astfel, timbrul

[13] Vezi Mircea Borcilă, *Un fenomen fonetic românesc dialectal: ş > s şi j > z. II. Locul şi reflexele fenomenului în microsistemul graiului*, în CL, XI (1966), nr. 1, p. 74-75.

[14] Pentru delimitarea ariilor cu consoane bemolate finale, vezi P. Neiescu, *Un arhaism în fonetismul din graiul bănăţean*, în CL, VIII (1963), nr. 1, p. 45, precum şi următoarea precizare: „Există şi a treia arie, în jumătatea de sud a Banatului, în care, în forme ca *ochi*, *muşchi*, *junghi*, se rosteşte uneori *-u* silabic la singular şi *-i* silabic la plural, la formele articulate şi nearticulate: *ok-u* / *oki*, *muşk-u* / *muşki*.“

[15] Vezi Gr. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, p. 91. De altfel, până în secolul al XIX-lea, consoanele muiate rotunjite erau notate printr-un *-ѹ* final. Menţinerea mai îndelungată a

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

labial al consoanelor finale reprezintă elementul diferențiator al singularului şi al persoanei I, opunându-se pluralului sau persoanei a II-a (forme cu consoane finale nelabializate): *un*/ќ°/ (singular) — *un*/ќ/ (plural); *stânga*/č°/ (singular) — *stânga*/č/ (plural); (eu) *îngenun*/ќ°/, (eu) *înjun*/ *Í* °/, (eu) *ta*/ℕ°/ (persoana I) — (tu) *îngenun*/ќ/, (tu) *înjun*/ *Í* /, (tu) *ta*/ℕ/ (persoana a II-a)[16].

În sistemele fonologice din care lipseşte rotunjirea consoanelor finale, confuziile dintre formele în discuție sunt evidente, multe dintre acestea reprezentând un rezultat al delabializării consoanelor finale. De altfel, există şi zone de tranziție, în care labializarea se mai păstrează, astăzi, într-un număr mic de cuvinte, şi anume în cazul acelor forme în care ea îndeplineşte un rol morfologic[17].

De exemplu, în fonologia graiului din Valea Târnavelor (Transilvania de centru), este specifică opoziția „consoană neutră / consoană bemolată“: /ț/ — /ț°/, /z/ — /z°/, /ş/ — /ş°/, care duce la deosebirea dintre singularul şi pluralul unor substantive de declinarea a II-a: *ho*/ț°/ — *ho*/ț/, *mo*/ş°/ — *mo*/ş/ (nu există *ş*, *j*, *ț*, *z* muiați), precum şi la aceea dintre persoana I şi a II-a singular, la indicativul şi la conjunctivul prezent: (eu) *sîm*/ț°/ — (tu) *sîm*/ț/, (eu să) *sîm*/ț°/ — (tu să) *sîm*/ț/. De asemenea, în cuvintele derivate cu sufixele *-ar(iu)*, *-tor(iu)* (şi în altele cu aceste terminații), *r* se rosteşte diezat (palatal) şi bemolat, ajungându-se la opoziții de tipul *porca*/r'°/ — *porca*/r'/, *învățăto*/r'°/ — *învățăto*/r'/. Această opoziție diferențiază şi persoanele I şi a II-a singular de la indicativul şi de la conjunctivul prezent al unor verbe (vezi (io) *mo*/r'°/ — (tu) *mo*/r'/; (io să) *mo*/r'°/ — (tu să) *mo*/r'/)[18].

---

acestei grafii prezenta avantajul de a deosebi singularul de plural (*ochiu* / *ochi*), persoana I de a II-a (*taiu* / *tai*) şi persoana I singular a perfectului simplu de persoana a II-a singular a imperfectului (eu *cântaiu* / tu *cântai*). Prin *u* final (fără valoare fonologică) se deosebeau, numai în scris, foarte multe forme de singular de cele de plural la substantivele şi la adjectivele masculine, precum şi persoanele I şi a II-a singular la indicativul prezent (*ochiu* / *ochi*, *unchiu* / *unchi*, *muşchiu* / *muşchi*, *rinichiu* / *rinichi*, *baciu* / *baci*, *puiu* / *pui*; *vechiu* / *vechi*, *dibaciu* / *dibaci*; *taiu* / *tai*, *suiu* / *sui*). Vechea ortografie a menținut deci, în limba literară, această opoziție: (un) *ochiu* / (doi) *ochi*, (un) *puiu* / (doi) *pui*, (eu) *înjunghiu* / (tu) *înjunghi*, *stângaciu* / *stângaci*, deşi, în pronunțarea curentă, cele două forme erau omofone, foarte puțini rostind astfel consoanele muiate-rotunjite. În urma victoriei principiului fonetic în ortografia noastră, s-a renunțat şi la scrierea lui *u* (*ă*) final.

[16] Vezi Emil Petrovici, *Probleme de fonologie (Consoane cu timbru fonologic palatal, consoane moi şi consoane muiate)*, în SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 73.

[17] Vezi Gr. Rusu, *Contribuții la problema consoanelor finale labializate în graiurile dacoromâne*, în CL, XIII (1968), nr. 2, p. 235.

[18] Vezi Vasile Frățilă, *Graiul de pe Târnave*, Blaj, Editura Astra, Despărțământul „Timotei Cipariu“, 2005, p. 195.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

Aşadar, în graiurile în care se menţine labializarea şi în care /*r*/ îşi păstrează timbrul palatal, ea constituie singurul mijloc care marchează deosebirea dintre persoanele I şi a II-a la verbe, precum şi pe cea dintre singular şi plural la substantive şi la adjective. Timbrul palatal al lui /*r*/ la forma de singular se păstrează într-o arie ce cuprinde sud-vestul Transilvaniei, Munţii Apuseni şi jumătatea de nord a Crişanei, caracterizată de o particularitate fonetică cu funcţii importante în structura morfologică a acestor graiuri româneşti: timbrul labial al consoanelor la finala absolută a anumitor forme gramaticale. Astfel, în graiurile respective, lui /*r'*/ (*r* cu timbru palatal) de la forma de plural i se opune /*r'°*/ (*r* cu timbru labiopalatal) de la singular, opoziţie cu ajutorul căreia se diferenţiază cele două forme omofone de tipul /*morar'°*/ — /*morar'*/. Consoana /*r*/ îşi menţine timbrul palatal şi la persoana I a indicativului şi a conjunctivului prezent de la verbe precum *a muri*. În unele graiuri din Oltenia, Moldova şi estul Transilvaniei, persoana I nu se deosebeşte, în rostire, de persoana a II-a, cele două forme verbale fiind identice ca pronunţare: (eu) /*mor'*/ — (tu) /*mor'*/. În celelalte graiuri dacoromâne, distincţia dintre aceste forme se realizează prin următoarele tipuri de opoziţii: /*r*/ — /*r'*/ (/*mor*/ — /*mor'*/), /*r°*/ — /*r'*/ (/*mor°*/ — /*mor'*/) şi /*r'°*/ — /*r'*/ (/*mor'°*/ — /*mor'*/)[19].

Foarte frecventă este opoziţia fonologică dintre *r* muiat-rotunjit şi *r* muiat-nerotunjit (*r'°*/*r'*), mai ales în sufixele *-ar*, *-or*, *-er*, care pe întreg teritoriul ţării (cu excepţia Munteniei de est şi a Dobrogei) au un *r* muiat şi la singular. În aria rotunjirii consoanelor finale, în cuvinte ca *învăţător'°* (plural *învăţător'*), *zidar'°* (plural *zidar'*), *o͡er'°* (plural *o͡er'*), singularul se deosebeşte de plural prin opoziţia *r'°*/*r'* (derivatele cu sufixele *-ar'°*, *-or'°*, *-er'°* au la plural *-ar'*, *-or'*, *-er'*). Aceeaşi opoziţie diferenţiază şi persoana I de a II-a singular în conjugarea verbelor: *mor'°* „(eu) mor“ — *mor'* „(tu) mori“[20].

În acele ţinuturi unde consoanele *ş*, *j*, *ţ*, *z* sunt totdeauna nemuiate, deci unde formele de plural *moşi*, *vreji*, *soţi*, *lăzi* se rostesc *moş*, *vrej*, *soţ*, *lăz*, formele de singular se deosebesc de cele de plural prin labializare, ca şi persoana I de persoana a II-a: *moş°* (singular) — *moş* (plural), *vrej°* (singular) — *vrej* (plural), *soţ°* (singular) — *soţ* (plural), (eu) *vânez°* (persoana I) — (tu) *vânez* (persoana a II-a). Deci, afirmaţia că, în ariile unde consoanele *ş*, *j*, *ţ*, *z* sunt totdeauna

[19] Vezi Gr. Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, p. 182-183.
[20] Vezi Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, în SCL, III (1952), p. 159.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

nemuiate, formele de singular sunt identice cu cele de plural (în cuvinte de tipul lui *moş*, *vrej*, *isteț* etc.) sau formele de persoana I singular a prezentului cu cele de persoana a II-a singular (eu *îngraş*, eu *vânez*) nu este valabilă în aria consoanelor finale rotunjite (labializate)[21].

O opoziție des întâlnită în toate graiurile din aria consoanelor finale labializate o constituie şi cea dintre consoanele muiate-rotunjite (*ќ*°, *Í*°, *č*°) şi corespondentele lor muiate-nerotunjite (*ќ*, *Í*, *č*), în cuvinte de tipul *oќ*° — *oќ*, (eu) *înjunÍ*° — (tu) *înjunÍ*, *dibač*° — *dibač*. În aria unde consoanele *č*, *ğ*, *ş'*, *j'* sunt totdeauna muiate, singularul se deosebeşte de plural şi persoana I de a II-a prin consoanele finale labializate (*moş'*° „moş“ — *moş'* „moşi“, *vrej'*° „vrej“ — *vrej'* „vreji“). În valea Crişului Negru, în formele nearticulate ale unor substantive şi adjective ca *vechi*, *cârpaci*, singularul se distinge de plural prin consoana labiopalatalizată finală de la singular: *ve*/*t'*°/ — *ve*/*t'*/, *cârpa*/*č*°/ — *cârpa*/*č*/. Acelaşi fapt ne întâmpină şi în cazul unor forme verbale: persoana I se deosebeşte de a II-a, la prezentul indicativ al verbelor de conjugarea I cu radicalul terminat în /*t'*/, /*d'*/, prin labializare: (eu) *înjenun*/*t'*°/ — (tu) *înjenun*/*t'*/.

Am văzut cum, în graiurile unde nu există opozițiile /*ț*/ — /*ț'*/, /*ş*/ — /*ş'*/, /*j*/ — /*j'*/, /*z*/ — /*z'*/, unele forme gramaticale de singular şi de plural se diferențiază între ele prin opoziția „consoană labializată / consoană nelabializată“: *so*/*ț*°/ (singular) — *so*/*ț*/ (plural), *cru*/*ț*°/ (persoana I) — *cru*/*ț*/ (persoana a II-a). La fel stau lucrurile şi în graiul din valea Crişului Negru, unde nu există opoziția fonologică „consoană nepalatalizată / consoană palatalizată“ (/*ț*/ — /*ț'*/, /*z*/ — /*z'*/), ci doar opoziția /*ț*°/ — /*ț*/, /*z*°/ — /*z*/, unele forme gramaticale deosebindu-se prin labializarea consoanei finale a singularului: *ho*/*ț*°/ — *ho*/*ț*/, *mo*/*ş*°/ — *mo*/*ş*/[22].

Şi ᵸ (iot) în poziție finală absolută, în aceleaşi tipuri de forme gramaticale, poate apărea bemolat prin labializare (ᵸ°/ᵸ), distingând omonime (în cazuri precum *maᵸ*°, substantiv — *maᵸ*, adverb) sau forma de singular de cea de plural a unor substantive: *puᵸ*° (singular) — *puᵸ* (plural); *rățoᵸ*° (singular) — *rățoᵸ* (plural); verbele cu tema în ᵸ diferențiază, în mod similar, persoanele I şi a II-a: (eu) *descu*/ᵸ°/ — (tu) *descu*/ᵸ/, (eu) *ta*/ᵸ°/ — (tu) *ta*/ᵸ/, (eu) *cînta*/ᵸ°/ (persoana I, singular, perfect simplu) — (tu) *cînta*/ᵸ/ (persoana a II-a, singular, imperfect).

---

[21] *Ibidem*, p. 141.

[22] Vezi Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 82-83. Unele graiuri întrebuințează ambele trăsături distinctive pentru a deosebi aceste forme gramaticale: *so*/*ț*°/ (singular) — *so*/*ț'*/ (plural), *cru*/*ț*°/ (persoana I) — *cru*/*ț'*/ (persoana a II-a).

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

Fenomen vechi, dar şi astăzi general în anumite graiuri româneşti, rostirea labializată a consoanelor în poziţie finală a devenit morfem la singularul unor substantive (şi al unor adjective) masculine, unde forme de tipul *mân*/*z*°/, *zâda*/*r'*°/, *călu*/*ţ*°/, *coco*/*ş'*°/ nu mai pot fi confundate cu corespondentele lor de la plural; consoanei nerotunjite a pluralului i se opune consoana bemolată a singularului, iar consoanei palatalizate a pluralului i se opune consoana labiopalatalizată a singularului; la fel, forme ca *acăţ*°, *descalţ*° aparţin persoanei I a indicativului prezent şi se deosebesc exclusiv prin labializare de formele persoanei a II-a a aceluiaşi timp. Confuzia dintre persoanele I şi a II-a este evitată prin aceleaşi mijloace la verbele iotacizate: elementul labial final precizează că formele *auz*°, *cei*° sunt de persoana I, nu de persoana a II-a[23]. În aria fără consoane finale rotunjite, formele de singular şi de plural sunt adeseori omofone, din cauza lipsei opoziţiilor *z*°/*z*, *ţ*°/*ţ*, *ş*°/*ş* sau *ş'*°/*ş'*, *j*°/*j* ori *ǰ*°/*ǰ*, *ќ*°/*ќ*, *Í*°/*Í*, *č*°/*č*, *r'*°/ *r'*, 𝕄°/𝕄[24]. Mai mult, se observă că labializarea marchează, la nivel dialectal, anumite distincţii pe care limba literară, cu mijloacele ei, nu le poate evidenţia întotdeauna.

*

Analiza consecinţelor omonimiei la nivelul graiurilor populare româneşti demonstrează reacţia vorbitorilor faţă de formele omofone care pot provoca unele confuzii (mai mult sau mai puţin supărătoare) în actul comunicării. Întrucât limba (cu toate variaţiile ei regionale) reprezintă o cale de înţelegere între oameni, tot ceea ce o împiedică în îndeplinirea funcţiei ei trebuie, cel puţin teoretic, să fie eliminat sau măcar atenuat, îmbunătăţit. Desigur, omonimia nu are pretutindeni aceleaşi efecte, căci nu totdeauna o ambiguitate virtuală, posibilă este şi reală; mai mult, numărul omoformelor nu e acelaşi în toate subdialectele, de aici decurgând şi gradul de (in)toleranţă faţă de acest fenomen al fiecăruia în parte[25].

---

[23] Vezi Lidia Sfîrlea, *Coexistenţa mai multor sisteme morfologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)*, în CL, II (1957), p. 147; cf. şi Gr. Rusu, *Coexistenţa mai multor sisteme fonologice în acelaşi grai regional (Valea Sebeşului)*, p. 137; idem, *Sistemul fonologic al unui grai din Muntenia*, în CL, XII (1967), nr. 1, p. 60.

[24] Pentru delimitarea acestor arii şi a opoziţiilor caracteristice fiecăreia dintre ele, vezi Emil Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, p. 162.

[25] De pildă, la istroromâni, schimbările fonetice au dus la omonimii care nu deranjează deloc în comunicarea curentă: afereza lui *a* iniţial a şters deosebirea dintre substantivele *casă, seară* şi adverbele *acasă, aseară*, dintre verbele *duce* şi *aduce* (cf. *câsę, sęrę, duţe*) etc. În general, necesitatea de a avea termeni proprii şi neechivoci este foarte diferită de la un popor la altul, de la un grup social la altul. Vezi, în acest sens, Puşcariu, SI, p. 227.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

De altfel, diversitatea formelor omonime nu constituie o piedică pentru receptarea corectă a mesajelor, deoarece limba noastră posedă suficiente mijloace de a evita omonimia şi de a înlătura la timp ambiguitatea, tinzând, după cum am arătat, şi spre o diferenţiere cât mai netă a formelor flexionare, prin utilizarea anumitor mărci distinctive, în contrast cu simplificarea şi cu uniformizarea flexiunii. Să nu uităm implicaţiile procedeelor lingvistice, îndeosebi ale unor transformări fonetice în structura cuvintelor, în urma cărora se creează posibilitatea deosebirii formelor acestora, în strânsă legătură cu trăsăturile fonologice specifice unui grai sau altuia, care au un rol esenţial în marcarea opoziţiilor morfologice. Noile opoziţii (sau, dimpotrivă, lipsa lor), apărute în baza acestor trăsături fonologice, pot crea, la rândul lor, prin analogie, o serie de alte opoziţii care diferă, uneori, de cele din limba standard.

SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AUT = „Analele Universităţii (de Vest) din Timişoara“. Seria ştiinţe filologice, Timişoara, I, 1963 ş.u.

CDDE = I.-A. Candrea, Ovid Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A — Putea)*, Bucureşti, Socec, 1914.

CL = „Cercetări de lingvistică“, Cluj, I, 1956 ş.u.

FD = „Fonetică şi dialectologie“, Bucureşti, I, 1958 ş.u.

LR = „Limba română“, Bucureşti, I, 1952 ş.u.

PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, zweite, unveränderte Auflage, Heidelberg, 1975.

Puşcariu, SI = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II. *Introducere — Gramatică — Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, Cultura Naţională, seria Studii şi cercetări, 1926.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice“, Bucureşti, I, 1950 ş.u.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)

MOYENS „THÉRAPEUTIQUES“ CONTRE L’HOMONYMIE GÊNANTE AU NIVEAU DIALECTAL

Résumé

En tant que phénomène qui peut provoquer des confusions (plus ou moins fâcheuses) dans l’acte de la communication, l’homonymie a des conséquences importantes même au niveau des patois, où les formes homophones constituent, pour la plupart des cas, le résultat des changements phonétiques. Pour éviter l’homonymie gênante, on en appelle aux divers procédés linguistiques, le plus fréquemment à une nouvelle transformation phonétique dans la structure des mots, en étroite relation avec des phénomènes comme la palatalisation ou la labialisation de certaines consonnes finales.

BDD-V1875 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:00:55 UTC)